

LIBRIS

We know
books

Copertă: *Ionuț Ardeleanu-Paici*

© 2025 Editura Paideia
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
București, România
tel.: 021.316.82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ANDREESCU, MARIUS

**Prolegomene la o filosofie a existenței cunoașterii și științei :
studii și eseuri / dr. Marius Andreescu. - București : Paideia, 2025**

Conține bibliografie

ISBN 978-606-748-965-1

1

Dr. Marius Andreescu

**PROLEGOMENE
LA O FILOSOFIE A EXISTENȚEI
CUNOAȘTERII ȘI ȘTIINȚEI**

STUDII ȘI ESEURI

paideia

București, 2025

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	11
1. Ființa și existența	17
I. Argument	17
II. Aspecte științifice, filosofice și teologice privind răspunsul la întrebarea: ce este existența?	21
III. Concluzii	67
2. Scurte considerații privind conceptele de existență, realitate și lume în filozofie	70
3. Unele considerații privind concepția despre existență în gândirea teologică ortodoxă	91
4. Viața, darul lui Dumnezeu. Viața, în Hristos	107
I. Ce știm despre viață?	107
II. Gânduri de final	134
5. Viața, drept constituțional fundamental al omului	137
I. Argument	137
II. Dreptul la viață. Conținut, semnificații și limite juridice.....	141
III. Concluzii	159
6. Ce este timpul și ce putem ști despre timp?	162
I. Argument	162
II. Ce putem ști despre timp?	164
III. Unele concluzii.....	190

7. Omul și timpul	194
I. Dimensiunile obiectivă și subiectivă ale timpului	194
II. Natura timpului și omul în relație cu timpul, conform dreptei credințe ortodoxe.....	201
III. Răscumpărarea timpului. Regăsirea timpului pierdut	209
8. Starea naturală și starea socială a omului	218
I. Concepții filosofice	218
II. Categoriile existențiale ale stării naturale și stării sociale.....	226
III. Noțiunea de justiție.....	230
IV. Unele concluzii.....	232
9. Omul, societatea și statul	234
I. Dimensiunea socială a existenței omului	234
II. Contractul social – fundamentul teoretic al statului, constituției și dreptului.....	240
10. Miturile societății contemporane: statul de drept, drepturile omului, supremația legii, constituția	255
Dispariția statului de drept.....	255
11. Normativismul și determinismul social.	
Canoanele ortodoxe	275
I. Determinism, normativism și libertate	275
II. Normativismul social	286
IV. Normativismul ortodox, harul și iubirea milostivă a lui Dumnezeu	303
Concluzie.....	314
12. Despre libertate și libertățile juridice	316
I. Concepții filosofice și teologice despre libertate	316
II. Aspecte privind libertatea ontologică.....	327
13. Împliniri ale libertății	335

14. Precarități, neîmpliniri și împliniri ale libertății	347
I. Precarități ale libertății.....	347
II. Libertatea naturală	348
III. Libertatea stării sociale sau juridice a omului.....	355
15. Principiul antropoc în filosofie, știință și teologie	366
I. Unele aspecte despre scop și finalitate în natură.....	366
II. Omul și Universul.....	371
III. Scurte considerații despre principiul antropoc	378
IV. Dreapta credință ortodoxă și principiul antropoc.....	387
V. Unele concluzii.....	390
16. Categoriile ale gândirii și constante existențiale	393
I. Categoriile ale gândirii	393
II. Constante existențiale	403
III. Câteva cuvinte de final.....	424
17. Cunoașterea rațională	427
18. Limitele cunoașterii raționale	471
I. Argument	471
II. Limitele cunoașterii raționale. Limite care nu limitează	472
III. Unele concluzii.....	511
19. De la rațune la inteligența artificială	516
I. Argument	516
II. Rațiunea.....	519
III. Inteligența artificială și ideologia ei	536
IV. Raționalism – Inteligență Artificială – Idol.....	539
20. Cunoașterea intuitivă în filosofie și în teologia ortodoxă	544
I. Intuiția, ca proprietate a gândirii și modalitate de cunoaștere	544
II. Intuiționismul în filosofie.....	551

III. Intuiția în fenomenologie.....	566
IV. Cunoașterea intuitivă în teologia ortodoxă.....	574
21. Cunoașterea prin credință.....	584
I. Știința și dreapta credință.....	584
II. Căile cunoașterii lui Dumnezeu.	
Cunoașterea transcendențială.....	601
III. De la „cred că” la „cred în”.....	616
Bibliografie.....	623

CUVÂNT ÎNAINTE

Ce este existența? Care este sensul existenței și al vieții? Ce rost are omul în existență, de unde vine și încotro se îndreaptă? Acestea sunt întrebările esențiale pe care conștiința și rațiunea omului le formulează de mii de ani și la care încearcă să răspundă prin puterea sa cognitivă exprimată în știință și în filosofie. Deplinătatea cunoașterii și a adevărului privind întrebările fundamentale existențiale ale omului nu se află în teoriile științelor și nici în doctrinele filosofice. Existența și viața rămân totuși taine ce nu pot fi cunoscute în întregime prin facultățile cognitive și raționale ale omului, dar pot fi înțelese. Revelația supranaturală și cuvântul lui Dumnezeu cuprins în Sfânta Evanghelie sunt *adevărul* despre existență și viață și dezvăluie pentru omul drept credincios înțeleșuri mai presus de cunoașterea umană ale tainei existenței și a vieții, fac cunoscute sensul vieții și al morții, precum și rosturile omului în această lume și destinul lui: viața veșnică.

Marele filosof german Kant, în celebra sa lucrare *Critica rațiunii pure*, consideră că metafizica și știința trebuie să răspundă la trei întrebări fundamentale ale omului: ce pot ști? ce trebuie să fac? ce îmi este îngăduit să sper?

Omul este singura ființă creată înzestrată cu sensibilitate și rațiune capabilă de cunoaștere. Dorința și vocația cunoașterii

Constantin Noica mărturisea posibilitatea unei filosofii creștine: „Că pe toate planurile creștinismul ar putea fi într-un cuvânt și în filosofie doctrina care să implice spiritualul fără a desfigura temporalul; așa cum omul s-a putut îndumnezei prin creștinism fără a-și părăsi, ba reliefându-și încă mai bine omnia sa”.

Monografia se adresează studenților, masteranzilor, doctoranzilor și tuturor celor interesați de răspunsuri la problemele fundamentale ale existenței și cunoașterii, ale sensului vieții și a rostului omului în lumea immanentă și vocația sa pentru existența transcendentă.

Dr. Marius Andreescu

Cercetător științific la Institutul de Cercetări Juridice
„Academician Andrei Rădulescu” al Academiei Române
Asociația Română de Filosofie a Dreptului și Filosofie Socială

1. FIINȚA ȘI EXISTENȚA

I. Argument

Ce este existența? Ce este viața? Ce este omul? Care este sensul existenței și al vieții? Ce rost are omul în existență, de unde vine și încotro se îndreaptă? Acestea sunt întrebările esențiale pe care conștiința și rațiunea omului le formulează de mii de ani și la care încearcă să răspundă prin puterea sa cognitivă exprimată în știință și în filosofie. Deplinătatea cunoașterii și a adevărului privind întrebările fundamentale existențiale ale omului nu se află în teoriile științelor și nici în doctrinele filosofice. Existența și viața rămân totuși taine ce nu pot fi cunoscute în întregime prin facultățile cognitive și raționale ale omului, dar pot fi înțelese. Revelația supranaturală și cuvântul lui Dumnezeu cuprins în Sfânta Evanghelie sunt adevărul despre existență și viață și dezvăluie pentru omul dreptcredincios înțelesuri mai presus de cunoașterea umană ale tainei existenței și a vieții, fac cunoscute sensul vieții și al morții precum și rosturile omului în această lume și destinul lui: viața veșnică.

Marele filosof german Kant, în celebra sa lucrare *Critica rațiunii pure*, consideră că metafizica și știința trebuie să răspundă la trei întrebări fundamentale ale omului: ce pot ști? ce trebuie să fac? ce îmi este îngăduit să sper?

Omul este singura ființă creată înzestrată cu sensibilitate și rațiune capabile de cunoaștere. Dorința și vocația cunoașterii sunt temelia științelor, a artelor, a filosofiei, a moralei, a teologiei, sunt esența oricărei creații umane. Obiectul cunoașterii îl formează realitatea exterioară omului, iar pe de altă parte, sinele propriu, cunoașterea de sine.

Părintele profesor dr. Dumitru Stăniloae afirmă că în actul cunoașterii omul este singurul subiect în timp ce existența la care se raportează devine obiect al cunoașterii.

Progresul cunoașterii umane din cele mai vechi timpuri până în prezent este impresionant și determină schimbarea radicală a mediului în care omul există și chiar a ființei umane. Cunoașterea este sursa culturii și a civilizației și a oricărui act creator al omului.

Cogito, ergo sum („cuget, deci exist”). Plecând de la Descartes, s-a crezut mult timp că gândirea este în întregime rațională. Ultimele cercetări în domeniul neuropsihiatriei au arătat că procesul gândirii conștiente atinge modesta valoare de 2%. Restul de 98% reprezintă gândirea inconștientă. Chiar dacă gândirea lui Descartes a fost dominată de raționalism, asta nu înseamnă că nu a fost pusă sub semnul îndoielii, dar și al revelației. „Mă îndoiesc de adevărul tuturor credințelor mele. De îndoiala mea însă nu m-aș putea îndoii, afirmă el. Iar întrucât mă îndoiesc, cuget, nici aceasta n-aș putea-o nega. Și de vreme ce cuget sau gândesc, înseamnă că exist ca ființă cugetătoare sau gânditoare. Pot să mă îndoiesc de existența tuturor lucrurilor din natură. Pot să mă îndoiesc de existența propriului meu corp: de unde știu că nu este o simplă închipuire? Cât timp însă am această neîncredere gândesc, și ca atare exist ca o ființă gânditoare, independentă de corpul material.”

Prin urmare, îndoiala, dar și incertitudinea, caracterizează orice proces de cunoaștere rațională. Omul dorește să aibă certitudine. Din nefericire, nici matematica sau logica și nici oricare altă știință nu îi conferă evidența și certitudinile dorite. Încrederea nemărginită a omului în puterea rațiunii sale, care a început odată cu iluminismul și continuă și astăzi, este dezmințită chiar de rezultatele cercetării științifice. Poate că unul dintre meritele importante ale matematicii, fizicii, biologiei și a altor științe constă în descoperirea și afirmarea acestor limite ale rațiunii și cunoașterii umane, limite ce nu sunt determinate de capacitatea actuală de investigare și cercetare, ci, obiectiv, de însăși natura materială și deterministă a omului și a existenței.

Cunoașterea existențială nu se bazează pe mijloacele demonstrative și experimentale ale rațiunii. Este o cunoaștere revelată a harului la care omul este chemat să participe cu viața și cu trăirea sa profundă și autentică. Este cunoașterea care se bazează pe iubirea milostivă creștină. Iubesc, deci exist – spune Arhimandritul Sofronie Saharov. Prin urmare, nu îndoiala și rațiunea, ci iubirea oferă certitudinea existenței și a vieții.

Una dintre cele mai tulburătoare dileme existențiale ale omului și ale omenirii este întrebarea hamletiană: „a fi sau a nu fi”. Omul este singura formă de existență care are conștiința vieții și conștiința morții, conștiința de sine și conștiința existenței care îl înconjoară. Omul este, așa cum spune Mircea Eliade, o ființă religioasă, este singura formă de existență care se raportează conștient la divinitate, are vocația și dorința transcendentului.

Cât privește conștiința vieții și conștiința morții, în om se manifestă – clar, distinct și puternic – dorința de a trăi, conștiința vieții și nu aceea a neantului, a nimicului, a neființei, a morții

asa cum încearcă să susțină unele secte religioase sau gândirea filosofică existențialistă. Ființa umană a fost creată pentru viață și nu pentru moarte. Părintele Teofil Părăian remarca cu profunzime că bătrânii nu se simt mai aproape de moarte decât cei tineri. Dorința lor de a trăi este la fel de mare ca și în tinerețe. Explicația o conferă chiar cuvintele Mântuitorului: „Cât despre Învierea morților, au n-ați citit ce vi s-a spus de Dumnezeu când zice: Eu sunt Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov? Dumnezeu nu este un Dumnezeu al celor morți, ci al celor vii”. (Mat. 29-32) Fiul lui Dumnezeu a coborât din cer tocmai pentru a ne elibera de teroarea păcatului și a morții și să ne împace cu Părintele Universului.

Dumnezeu a creat existența și viața din nimic, din iubire și prin cuvântul său: „Să fie”. Creația lui Dumnezeu nu se poate întoarce în neant, în neființă. Sensul dialecticii existenței și al vieții este tot spre existență și spre viață. De altfel, nici cunoașterea umană, inclusiv preocupările științelor nu sunt îndreptate spre cunoașterea neantului, a neființei (ar fi un nonsens), ci spre cunoașterea, explicarea și înțelegerea existenței și a vieții, a formelor de manifestare ale acestora și a modalităților în care realitatea există.

În expunerea noastră, încercăm câteva reflecții asupra existenței și asupra vieții, desprinse din știință, filosofie și teologia ortodoxă. Niciuna dintre teoriile elaborate de știință nu pot răspunde la întrebarea „ce este viața?”. Cunoașterea științifică poate explica cel mult, cu mijloacele specifice de investigare pe care le are numai condițiile vieții, formele și unele dintre modalitățile biologice de manifestare ale acesteia.

Viața omului este mai mult decât existența sa în trup, pentru că omul este și suflet nu numai trup și este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

Concepțiile filosofice raționaliste surprind unele din înțeleșurile și sensurile vieții în general și ale vieții omului, dar fără să ofere o explicație suficientă și convingătoare.

Numai ortodoxia, dreapta credință, care se întemeiază pe cuvintele Mântuitorului, ale Sfintei Scripturi ale Sfinților Părinți, oferă o înțelegere adevărată și profundă asupra vieții, a vieții omului, a complexității existenței.

Juridicul, în special prin intermediul constituțiilor, conacără și garantează dreptul la viață numai în accepțiunea sa biologică. Dar și sub aspect biologic protecția juridică este limitată. Normele constituționale nu protejează viața intra-uterină și nu interzic practica abuzivă a avortului, ceea ce este contrar sensului creștin ortodox al vieții. Mai sunt și alte aspecte care țin de protecția constituțională a vieții și care trebuie îmbunătățite, cum ar fi protecția copiilor și a tinerilor sau a persoanelor cu handicap. Este necesar ca legiuitorul, chiar și prin abstracția normei constituționale, să ofere o protecție mult mai bună vieții omului, apropiindu-se astfel de sensurile și înțeleșurile ortodoxe ale vieții și ale omului care, așa cum spunea Părintele profesor dr. Dumitru Stăniloae, este „taină și lumină”.

II. Aspecte științifice, filosofice și teologice privind răspunsul la întrebarea: ce este existența?

A. Fizica, chimia, biologia, astronomia și alte științe, prin teoriile și explicațiile lor, expresie a puterii de cunoaștere a omului, relevă măreția existenței și a omului, armonia, simplitatea și ordinea microcosmosului și a macrocosmosului, descoperă

legi ale existenței, unicitatea omului în univers, diversitatea impresionantă a formelor de existență și a formelor vieții, mecanisme care fac posibilă viața și, așa cum spuneam mai sus, încep să conștientizeze limitele obiective ale puterii raționale de cunoaștere a omului.

Descoperirile științei privind existența și viața sunt impresionante. Multe dintre acestea sunt în măsură să sporească uimirea omului aflat față în față cu universul, dar și cu sine însuși. Cu cât mai mult cunoașterea științifică relevă realitatea microcosmosului și a macrocosmosului, dar și a vieții și a omului, cu atât mai mult se întărește convingerea că simțul comun sau cunoașterea senzorială și rațională nemijlocită nu pot oferi adevărata cunoaștere privind existența, viața și omul. Oamenii de știință au ajuns la concluzia că lumea nu este ceea ce pare a fi. O altă concluzie importantă a științei este valabilitatea și perenitatea universală a legilor microcosmosului și macrocosmosului. Totodată, știința demonstrează caracterul obiectiv al existenței și legilor universului. Savantul spune că a descoperit o formă de existență sau o lege a existenței. Prin urmare, existența și legile ei preexistă cunoașterii științifice de care este capabil omul.

Cunoașterea științifică, sensibilă sau rațională este întotdeauna o relație între subiectul cunoscător și obiectul de cunoscut, relație în care omul este întotdeauna subiect, chiar și atunci când efortul cognitiv se îndreaptă spre sine însuși. Noi nu putem cunoaște prin intermediul investigației științifice lumea așa cum este, ci numai ca un rezultat al interacțiunii dintre instrumentele și experimentele prin care se realizează cunoașterea și fenomenul de cunoscut. Filosofia raționalistă, kantiană, afirmă, și știința contemporană confirmă că omul

poate cunoaște numai fenomenalitatea existenței, nu existența în sine așa cum este. Afirmatia este pe deplin dovedită în special în domeniul cunoașterii microcosmosului.

Omul, în calitatea sa de subiect cunoscător, are menirea de a transfigura existența, de a o subiectiviza, de a căuta sensuri și de a conferi sensuri existenței. Este suficient să ne gândim că omul nu este numai un subiect capabil de cunoaștere, dar și un subiect capabil de creație științifică, filosofică, artistică, tehnică etc., este singura ființă creată care are vocația și puterea de a crea cultură și civilizație. Este important să subliniem această caracteristică existențială a omului pentru a înțelege afirmația Părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae:

„Nu omul există pentru natură, ci natura există pentru om”.

Fără a insista asupra descoperirilor științifice privind existența și viața, dorim să evidențiem unele aspecte care au un caracter contraintuitiv sau depășesc convingerile simțului comun. La nivelul microcosmosului, lumea stranie a moleculelor și particulelor elementare prezintă legi deosebite de legile care se aplică existenței noastre comune. Complexitatea și dimensiunile microcosmosului uimesc pe cel care se apleacă asupra lui. De exemplu, în 18 gr. de apă numărul moleculelor, dacă ar putea fi rânduite una lângă alta, ar acoperi de 100 de ori distanța dintre Pământ și Soare. Un centimetru cub de aer conține 3×10^{19} molecule. Numărătoare acestora, în ritmul de una pe secundă, ar fi de 100 de ori mai mare decât viața universului, optimată de știință la aproape 14 miliarde de ani. Viața nucleului atomului este de 1 urmat de 17 zerouri, ceea ce în alți termeni comparativi înseamnă repetarea întregii istorii a universului de 6 milioane de ori.

Și la nivelul structurii microcosmice a materiei vii, a vieții, cercetarea științifică descoperă aceeași lume fascinantă în comparație cu ceea ce percepem și cunoaștem în lumea ce ne înconjoară. De exemplu, structura moleculară a ADN-ului fiecărui om, o alcătuire biologică indispensabilă pentru viață, dacă ar fi desfășurată ar acoperi de 100 de ori distanța de la Pământ la Soare. Problematika vieții va constitui obiectul nostru de reflecție în partea a doua a acestui studiu.

Particulele elementare, atomii, electronii, protonii, neutronii etc., au legi cu totul diferite de ceea ce cunoaștem noi la nivelul simțului comun în lumea înconjurătoare. De exemplu, mișcarea de rotație a unui electron în jurul nucleului, este nelimitată în timp, echivalentă cu vârsta universului. Un aspect contraintuitiv important este acesta: cu toate că diferența de masă între nucleul atomului și un electron este imensă, nucleul fiind mult mai greu decât atomul, între cele două particule elementare există o echivalență de sarcină electrică aproape perfectă. Nucleul atomului este pozitiv, iar electronul este negativ, dar perfect echivalente cantitativ în ceea ce privește sarcina electrică. Fizicienii au demonstrat că această echivalență face posibilă existența lumii, a universului. Dacă nu ar fi așa tot ceea ce există nu ar fi, deoarece forțele electromagnetice la nivelul microcosmosului ar face imposibil ca lumea, universul, viața și omul să existe. Diversitatea infinită a formelor de existență ale lumii create sunt posibile datorită faptului că această echivalență de sarcină electrică nu este perfectă, ci prezintă mici variații.

Există particule elementare care au caracteristici și un comportament straniu față de ceea ce cunoaștem noi la nivelul simțului comun. De exemplu, fotonul, particula luminii, are o

viteză constantă indiferent de sistemul de referință și anume de aproape 300.000 de km pe secundă. Viteză care nu poate fi atinsă sau depășită. Fotonul este o particulă fără masă de repaus, fără materie, în înțelesul obișnuit al conceptului. Oamenii de știință spun că fotonul este particula elementară asupra căreia timpul nu are influență. O altă particulă elementară, neutrino, nu are sarcină electrică, prin urmare, aceste particule pot străbate universul fără să interacționeze cu alte particule. Desigur, exemplele ar putea continua, dar ne oprim aici.

Existența antimateriei a fost demonstrată științific. Este vorba de particule elementare de aceeași natură cu cele ce formează universul cunoscut, dar cu sarcină electrică opusă. De exemplu, electronul este pozitiv, iar protonul are sarcină electrică negativă.

Limitele obiective ale cunoașterii științifice la nivelul microcosmosului sunt evidențiate de teoriile mecanicii cuantice. Fizicienii au demonstrat că orice particulă elementară este în același timp și corpuscul, dar și undă electromagnetică. De exemplu, în unele situații, fotonul, particula luminii, se comportă ca un corpuscul, iar în altele ca o undă. Este ceea ce se numește în fizica microcosmosului fenomenul complementarității. Cunoașterea științifică poate nu va putea explica niciodată acest comportament dual al particulelor elementare, comportament contraintuitiv. O altă limită obiectivă a cunoașterii științifice privind microcosmosul a fost evidențiată de fizicianul Max Planck prin principiul incertitudinii. Potrivit acestui principiu cunoașterea științifică nu poate determina în același timp impulsul (viteza) și poziția unei particule elementare. Așa cum spuneam, acestea sunt limite obiective, absolute ale posibilității de cunoaștere a omului asupra microcosmosului,